Chorzowskie Studia Polityczne
Nr 10 rok 2015

Andrzej Małkiewicz
Uniwersytet Zielonogórski
Instytut Politologii
e-mail: amalkiewicz@wp.pl
tel. 683 284 760

Jewhen Perehuda
Kijowski Narodowy Uniwersytet
Budownictwa i Architektury
Katedra Nauk Politycznych
e-mail: yevgennn@ukr.net
tel. +380 442 415 566

Polityka językowa Ukrainy

Streszczenie. Proces upowszechniania wśród Ukraińców ich ojczystego języka był powolny, a pokolenia wykształcone w czasach radzieckich w części do dziś go nie znają. Obowiązujące w tym zakresie przepisy prawne były tolerancyjne, a zarazem mało precyzyjne. Ukrainizację życia społeczno-politycznego realizowano ostrożnie i stopniowo. W latach 90. XX w. i na początku XXI zbudowano podstawy prawne polityki językowej zgodne ze stosowanymi w świecie normami liberalnymi. Jednocześnie brakowało wyraźnie określonych mechanizmów realizacji praw grup językowych, zarówno dotyczących ukrainizacji życia społecznego, jak i wsparcia dla języków mniejszości narodowych. Groziło to ich podważeniem w razie zmiany nastrojów społecznych. Zasada równoprawności grup językowych w praktyce oznaczała przede wszystkim równoprawność języka rosyjskiego. Niezręczne postępowanie ukraińskiej władzy po Euromajdanie wywołało obawy przed przymusową ukrainizacją. Umiejętnie wykorzystywali to geopolityczni przeciwnicy Kijowa, zwłaszcza Rosja. Spór o język nie był najważniejszy, ale stał się katalizatorem konfliktu na wschodniej Ukrainie.

Słowa kluczowe: polityka językowa, mniejszości narodowe, nacjonalizm, separatyzm

1. Wstęp

Polityka współczesnej Ukrainy przyciąga ogromną uwagę polskich badaczy[1], lecz jeden z głównych problemów tego państwa – konflikt językowy – jest wciąż mało

[1] Spośród obfitej literatury należy zwłaszcza wymienić zbiór artykułów porównujących transformację w naszych krajach pod redakcją Andrzeja Antoszewskiego, Antoniny Kolodii i Krzysztofa

znany, zaś na Ukrainie istnieje ogromna literatura w tym zakresie. Występuje tu specyficzne splątanie problemów narodowych i językowych. Ukraińcy, w warunkach braku własnego państwa, przed rokiem 1991 nie wykształcili świadomości narodowej w sensie takim jak Polacy czy Niemcy. W Rosji carskiej poddawano ich brutalnej rusyfikacji. Publikowanie w języku ukraińskim i publiczne używanie go, także w szkołach, było zabronione. W ZSRR w latach 20. XX w. dopuszczono bujny rozwój kultury ukraińskiej, lecz wraz z procesami stalinizacji już w latach 30. wróciły prześladowania kultury i języka, trwające, z różnym nasileniem, do początku lat 80. Ukraińcy nie mieli gdzie nauczyć się patriotyzmu. W czasach radzieckich każdy musiał zadeklarować narodowość, ale miało to wyłącznie charakter administracyjny, biurokratyczny. W konsekwencji wielu ludzi przynależność narodową traktowało czysto formalnie. Inaczej było na Ukrainie Zachodniej, należącej do II wojny światowej do Polski (a przedtem do Austro-Węgier), poczucie narodowe ukształtowało się tu w sposób wyrazisty, w dużej mierze w konflikcie z Polakami, stąd niekiedy przyjmowało formy radykalne, a podczas okupacji hitlerowcy sprowokowali konflikty, a nawet masowe zabójstwa Polaków. Nacjonaliści mordowali też tych Ukraińców, którzy odmawiali współpracy z nimi. Można powiedzieć, że z braku odpowiednio ukształtowanego patriotyzmu Ukraińcy przerzucali się od obojętności narodowej do radykalnego nacjonalizmu, choć to ostatnie zjawisko dotyczyło tylko drobnej garstki [Motyka 2011; Kulińska, Partacz 2015; Woźniczka 2015; Kordas 2016]. Występowały też inne skrajne postawy – anarchizm, terroryzm [zob. zwłaszcza Кульчицкий (red.) 2002].

2. Język a identyfikacje narodowe

W okresie budowania własnego państwa, trwającego od roku 1991, identyfikacje narodowe nadal były labilne. Tymczasem w konsekwencji dawnej rusyfikacji mieszkańcy wschodnich (i po części południowych) regionów w dużej części nie znali języka ukraińskiego, mówili po rosyjsku, choć deklarowali narodowość ukraińską (nie dotyczy to Krymu, gdzie większość mieszkańców czuło się Rosjanami). Nastąpiło częściowe oddzielenie świadomości narodowej i użytkowanego języka, a język był ważniejszy niż narodowość. Wielu ludzi mówiło po rosyjsku, jednocześnie uważając się za Ukraińców. Niekiedy pada zdanie: „От того, что я буду говорить по русски, я не стану менше любить Украину" [Космеда 2014: 130].

Według spisu powszechnego w 2001 r. państwo zamieszkiwało 48 240 902 osoby, Ukraińców było 37 541 693, spośród nich 85,16% deklarowało ukraiński

Kowalczyka *Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty. Трансформація в Польщі і в Україні. Вибрані аспекти* [2010].

jako język ojczysty, 14,77% – rosyjski. Sytuacja w tym zakresie w różnych regionach była odmienna. W tarnopolskim język ukraiński zadeklarowało 99,9%, w iwanofrankowskim – 99,8%, wołyńskim – 99,7%, najniższy odsetek był w Sewastopolu – 29,6% i w autonomicznej republice Krymu – 40,4% oraz obwodzie donieckim – 41,2%. Rosjan było 8 334 141, z czego 7 993 832 zadeklarowało język rosyjski, a 328 152 – ukraiński. Warto zasygnalizować, że spośród 144 130 Polaków użycie języka polskiego zadeklarowało 18 660 osób, ukraińskiego – 102 268, a rosyjskiego – 22 495. Te liczby nie sumują się, bo część badanych podała jeszcze inny język bądź odmówiła odpowiedzi na to pytanie[2].

Specyficznym problemem była słaba znajomość ukraińskiego przez władających nim ludzi, nawet polityków i dziennikarzy. Zwłaszcza raziło, gdy niektórzy spośród czołowych liderów państwa mówili po ukraińsku z błędami [Космеда 2014: 129-130]. Od czasu uzyskania niepodległości pojawiło się jeszcze jedno interesujące zjawisko. O ile pokolenia wykształcone w czasach radzieckich nie czują na ogół potrzeby doskonalenia swych kompetencji językowych, o tyle wśród młodzieży coraz bardziej upowszechnia się dążenie do poprawnego władania językiem ukraińskim, a jednocześnie – angielskim. Wytwarza się w niektórych kręgach swoisty bilingwizm ukraińsko-angielski, czemu sprzyja zwłaszcza masowa emigracja zarobkowa (lub nadzieja na emigrację) oraz snobizm. W centrum Kijowa napisów angielskich jest niewiele mniej niż ukraińskich.

3. Ustawodawstwo językowe

Kształtowanie prawodawstwa dotyczącego polityki językowej zapoczątkowano jeszcze przed ogłoszeniem niepodległości. Od końca lat 80. władze Ukrainy deklarowały pragnienie kierowania się stosowanymi w świecie normami demokracji, w tym zasadami polityki językowej zawartymi w międzynarodowych i europejskich aktach prawnych, które swego czasu przyjął Związek Radziecki (i realizował tylko formalnie), a niezależna Ukraina uznała się realnie nimi związana.

Jeszcze zdominowana przez komunistów Rada Najwyższa 27 października 1989 r. znowelizowała Konstytucję, wprowadziła do niej artykuł 73 mówiący, że językiem państwowym jest ukraiński, a w pracy instytucji i organizacji działających na obszarze zamieszkanym w większości przez osoby innej narodowości mogą też być wykorzystywane inne języki, a państwo zachowa „troskę o swobodny

[2] Dane opublikowane w http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul1/select_5/?botton=cens_db&box=5.1W&k_t=00&p=75&rz=1_1&rz_b=2_1%20%20%20&n [dostęp: 3.06.2016].

rozwój i używanie wszystkich języków narodowych, jakimi posługuje się ludność republiki”[3].

Reguły stosowania ukraińskiego i innych języków określiła ustawa o języku w Ukraińskiej SRR uchwalona następnego dnia po znowelizowaniu Konstytucji[4]. Obowiązywała aż do 2012 r. Najważniejszą jej przesłanką było uczynienie języka ukraińskiego „jednym z decydujących czynników odrębności narodowej Ukraińców”. Uważano, że jego status jako języka państwowego będzie sprzyjał „ogólnemu rozwojowi duchowych sił twórczych narodu ukraińskiego, gwarantowaniu jego suwerennej, narodowo-państwowej przyszłości”. Potraktowano ukrainizację językową jako ważny element budowania państwa. Jednocześnie uznawano wartość wszystkich innych języków – tylko „swobodny rozwój i równoprawność języków narodowych i wysoka kultura językowa są podstawą duchowego wzajemnego zrozumienia i wzajemnego wzbogacania kulturowego”. Za niedopuszczalną uznano jakąkolwiek dyskryminację językową.

Jednym z najważniejszych aspektów było uregulowanie zasad językowych w sferze oświaty. Ustawa przyznawała fundamentalne prawo obywateli do wolnego wyboru języka nauczania. Na podniesienie roli ukraińskiego w oświacie i zmianę obyczajów językowych miało zwłaszcza wpłynąć wprowadzenie obowiązkowego egzaminu z języka ukraińskiego przy przyjmowaniu do szkół wyższych i średnich szkół specjalistycznych. Przejściowo, na życzenie kandydatów, dopuszczano składanie tego egzaminu z rosyjskiego lub innego języka narodowego.

Przyjęto model stopniowej ukrainizacji życia społecznego, zwłaszcza w sferze działania administracji. Uznano, że nieznajomość języka ukraińskiego lub rosyjskiego nie może być podstawą odmowy przyjęcia do pracy w organach zarządzania, ale po zatrudnieniu urzędnik zobowiązany był do opanowania języka, w którym pracuje ten organ czy instytucja, w zakresie koniecznym dla realizowania obowiązków służbowych.

Ważnym rysem ustawy było zróżnicowanie statusu języków. Ukraiński uznano za język państwowy, ale rosyjski zachował szczególny status. Dokumentacja techniczna i projektowa np. mogła być sporządzana w języku ukraińskim albo rosyjskim. To samo dotyczyło opisywania rezultatów prac naukowo-badawczych. W szkołach podstawowych obowiązkowym było nauczanie zarówno języka ukraińskiego, jak i rosyjskiego – w innych takiego obowiązku nie było. Uprzywilejowany status rosyjskiego odzwierciedlał realia społeczne, a zwłaszcza jego szerokie użycie

[3] Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 27 жовтня 1989 р., № 8303-XI, *Відомості Верховної Ради УРСР* [dalej: ВВР УРСР] 1989, № 45, poz. 624.

[4] Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 р., № 8312-11, ВВР УРСР 1989, Додаток до № 45, poz. 631; Введений в дію Постановою Верховної Ради від 28 жовтня 1989 р., № 8313-11, ВВР УРСР 1989, Додаток до № 45, poz. 632.

w społeczeństwie. Dopuszczenie go do zastosowania w dokumentacji technicznej wynikało z praktycznego względu – na uczelniach technicznych dotychczas całe nauczanie odbywało się po rosyjsku, inżynierowie, nawet jeśli znali ukraiński, nie znali fachowej ukraińskiej terminologii swego zawodu (a w niektórych zakresach taka terminologia nie istniała). Nadrobienie zaległości w tym zakresie wymagało czasu.

Po uchwaleniu 24 sierpnia 1991 r. aktu niepodległości Ukrainy[5] zamierzano przeprowadzić referendum dla jego potwierdzenia. Kierując się zarówno pragnieniem uzyskania międzynarodowego uznania nowego państwa, jak i poszerzenia jego socjalnej bazy w samym kraju, kierownictwo Ukrainy starało się deklarować demokratyczne zasady działania i przyciągnąć do siebie jak najwięcej nieukraińskich grup etnicznych. Toteż w pierwszych miesiącach niepodległości wysiłki w sferze polityki językowej były nakierowane w pierwszym rzędzie na umocnienie praw mniejszości.

1 listopada 1991 r., w przededniu referendum, Rada Najwyższa uchwaliła Deklarację praw narodowości Ukrainy[6], która gwarantowała wszystkim narodom równe prawa społeczne i kulturowe, zabraniała dyskryminacji. Prawo swobodnego posługiwania się językami ojczystymi zapewniono we wszelkich sferach życia społecznego, w tym w oświacie, produkcji, w sferze informacji. Postanowienia ustawy o języku w Ukraińskiej SRR interpretowano w Deklaracji w taki sposób, że w granicach jednostek administracyjnych, w których w zwartej grupie żyje określona narodowość, jej język może funkcjonować na równi z państwowym. Nie wymagano większości osób określonej narodowości w jednostce terytorialnej, wystarczało wspólne zamieszkiwanie pewnej grupy etnicznej. Deklaracja obiecywała swobodne korzystanie z rosyjskiego albo innego języka używanego przez ogół mieszkańców miejscowości.

W czerwcu 1992 r. większość tych postanowień zawarto i skonkretyzowano w ustawie o mniejszościach narodowych[7], która gwarantowała prawo do kulturowej autonomii, zwłaszcza korzystania z własnego języka i nauczania w nim, używania go w szkołach państwowych oraz prowadzonych przez narodowe organizacje kulturalne, a także rozwijania narodowych tradycji kulturalnych. Zabraniała bezpośredniego czy pośredniego ograniczania praw i swobód obywatelskich z powodów narodowościowych. Do obowiązków obywateli dołączono szacunek

[5] Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 р., № 1427-XII, *Відомості Верховної Ради України* [dalej: ВВР] 1991, № 38, poz. 502.

[6] Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р., № 1771-XII, ВВР 1991, № 53, poz. 799.

[7] Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р., № 2494-XII, ВВР 1992, № 36, poz. 529.

dla języków, kultury, tradycji, zwyczajów, religijnej odrębności zarówno narodu ukraińskiego, jak i wszystkich mniejszości narodowych. Ustawa czyniła jednak krok do tyłu w stosunku do Deklaracji. Prawa mniejszości miały obowiązywać na terenie o „większości ludności obszaru" [Шемшученко 2008: 159].

W latach 90. wykonano na Ukrainie wielką pracę na rzecz wprowadzenia w życie zasad zawartych w międzynarodowych i europejskich dokumentach regulujących prawa mniejszości narodowych i językowych. Między innymi w 1997 r. ratyfikowano Konwencję Rady Europy o ochronie praw człowieka i podstawowych swobód[8] zabraniającą dyskryminacji m.in. z przyczyn językowych. Ratyfikowano ramową konwencję Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych z 1 lutego 1995 r.[9] Zawarto dwustronne porozumienia z innymi państwami, w szczególności z dawnymi republikami radzieckimi i niektórymi innymi krajami sąsiadującymi, zwłaszcza Węgrami i Rumunią, zgodnie z którymi miały być rozwiązywane problemy ochrony ukraińskiej diaspory w tych krajach i odpowiednich diaspor na Ukrainie.

Najważniejsze było uchwalenie w 1996 r. Konstytucji[10]. Ukrainę ogłoszono demokratycznym, socjalnym państwem prawa. Postanowienia dotyczące języka w znacznej mierze powtarzały treść ustawy z 1989. W szczególności art. 10 określał język ukraiński jako państwowy. Państwo miało zapewniać jego wszechstronny rozwój i stosowanie we wszelkich sferach życia społecznego na całym terytorium. Znajomość języka ukraińskiego uznano za warunek obejmowania wielu stanowisk w organach władzy państwowej, w szczególności funkcji prezydenta Ukrainy (art. 103 Konstytucji), stanowisk sędziów (art. 127), członków Sądu Konstytucyjnego (art. 148). Jednocześnie gwarantowano swobodny rozwój, wykorzystywanie i ochronę rosyjskiego i innych języków mniejszości narodowych (art. 10), wspieranie rozwoju nie tylko narodu ukraińskiego w ogólności, jego historycznej świadomości, tradycji i kultury, ale także etnicznej, kulturowej, religijnej i językowej tożsamości wszystkich rdzennych ludów i mniejszości narodowych (art. 11). Do zakresu praw obywateli dołączono prawo do nauczania w języku ojczystym w szkołach państwowych i komunalnych oraz w ośrodkach kultury narodowej (art. 53). Niedopuszczalne były jakiekolwiek przywileje lub ograniczenia z powodu używanego języka (art. 24).

W następnych latach przyjęto ustawy określające porządek językowy w poszczególnych dziedzinach życia społecznego, takich jak oświata, sądownictwo, notariat. Ale wiele z nich odsyłało do ustawy o języku. Tymczasem zarówno

[8] Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [dostęp: 3.06.2016].

[9] Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин» від 9 грудня 1997 р., № 703/97-ВР, ВВР 1998, № 14, poz. 56.

[10] Конституція України, ВВР 1996, № 30, poz. 141 [pol. tłum. Konstytucja Ukrainy 1999].

Konstytucja, jak i ustawa z 1989 r., dość enigmatycznie określały mechanizmy ukrainizacji oraz zapewnienia praw językowych mniejszości narodowych. Niektóre z tych ustaw nie stosowały zasady odesłania, ale reglamentowania, jednak one także nie określały mechanizmów realizowania polityki językowej. Na przykład ustawa o samorządzie lokalnym z 1997 r.[11], nadając wiejskim, osiedlowym i miejskim radom oraz ich komitetom wykonawczym upoważnienia do zapewnienia możliwości nauczania w szkołach języka państwowego i języków mniejszości narodowych, nie określała, w jakim zakresie ponoszą one odpowiedzialność.

4. Akty prawne niższego rzędu

Realizacji polityki językowej służyło wiele aktów prawnych niższego rzędu. Jeszcze w roku 1991 ówczesna Rada Ministrów uchwaliła rządowy program rozwoju języka ukraińskiego[12]. W 1997 rząd zatwierdził kompleksowe środki dotyczące wszechstronnego rozwoju i funkcjonowania tego języka[13]. Określono, że jest on językiem narodu ukraińskiego, podstawą jego duchowej kultury, nauki i oświaty. A w 2003 r. Gabinet Ministrów uchwalił Państwowy program rozwoju i funkcjonowania języka ukraińskiego do 2010 r.[14] Stwierdzano w nim, że zgodnie z historycznym doświadczeniem większości narodów europejskich język jako ważny wyznacznik tożsamości narodowej był i pozostaje obiektem państwowej troski i regulowania. Celem programu było zapewnienie warunków do rozwoju i rozszerzania sfery funkcjonowania języka ukraińskiego, wychowania kształtującego szacunek do niego, formowania patriotyzmu u obywateli Ukrainy. Zadaniami państwowej polityki językowej miało być wzmocnienie statusu ukraińskiego jako języka państwowego i podniesienie jego prestiżu społecznego, udoskonalenie podstaw prawnych polityki językowej i zapewnienie skutecznej kontroli nad realizowaniem ustawodawstwa językowego, zapewnienie warunków do rozwoju

[11] Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., № 280/97--ВР, ВВР 1997, № 24, poz. 170.

[12] Постанова Ради Міністрів Української РСР «Про Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року» від 12 лютого 1991 р., № 41 (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1272, від 17.10.1996, Розпорядженням КМ № 728, від 15.11.1996), http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/41%D1%80-91-%D0%BF [dostęp: 3.06.2016].

[13] Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови» від 8 вересня 1997 р., № 998, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998-97-%D0%BF [dostęp: 3.06.2016].

[14] Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004-2010 роки» від 2 жовтня 2003 р., № 1546, http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1546-2003-%D0%BF [dostęp: 3.06.2016].

współczesnego ukraińskiego języka literackiego, a także języków mniejszości narodowych, stymulowanie uczenia się języka ukraińskiego przez obywateli należących do mniejszości narodowych, powstawania, publikowania i rozpowszechniania prac naukowych, słowników, podręczników języka ukraińskiego, zwłaszcza elektronicznych, sprzyjanie zachowaniu i rozwojowi języka ukraińskiego wśród Ukraińców poza granicami kraju.

Od początku w polityce językowej Ukrainy była jednak zawarta sprzeczność między dążeniem do ukrainizacji, jako procesu budowania duchowych podstaw niezależności, a liberalną zasadą swobodnego wyboru języka komunikacji, co w praktyce oznaczało przede wszystkim równoprawność języka rosyjskiego. W ustawodawstwie pojawiły się też luki i sprzeczności. Mało uwagi poświęcano uszczegółowieniu mechanizmów polityki językowej, co czyniło ją zakładnikiem aktów prawnych niższego rzędu. Na ich poziomie podstawowe znaczenie przywiązywano do ukrainizacji, natomiast na zagwarantowanie praw innych grup etnicznych zwracano mniej uwagi. Wskutek tego mniejszości etniczne na Ukrainie miały wprawdzie pełny zakres indywidualnych praw i swobód, lecz ich kolektywne prawa nie były gwarantowane w tej samej mierze [Биков 2001: 64-65], a ukrainizację wielu przedstawicieli mniejszości etnicznych postrzegało jako przymusową.

5. Zaostrzenie problemów językowych w wieku XXI

Na przełomie XX i XXI w. problemy językowe zaostrzyły się. Nie wynikało to z obiektywnych tendencji rozwoju społecznego, które w tej sferze nie zmieniły się, ale głównie z uwarunkowań politycznych. Kształtowały się ugrupowania polityczne, zaostrzały się przeciwieństwa między różnymi grupami w obrębie elit. By przyciągnąć elektorat eksponowały one problemy językowe, zwłaszcza rozbieżności językowo-politycznej orientacji mieszkańców różnych regionów. Z jednej strony rozbudzano nastroje antyrosyjskiej części społeczeństwa, strasząc wyborców rozszerzaniem języka rosyjskiego i akcentując potrzebę wzmocnienia polityki ukrainizacji. Konkurencyjny obóz eksploatował nastroje rosyjskojęzycznej ludności wschodnich i południowych regionów, wysuwając żądania nadania rosyjskiemu statusu języka państwowego.

Na początku XXI w. dominował w życiu społecznym język ukraiński, jednak w dużej części kraju w administracji i wszelkich instytucjach publicznych stosowano rosyjski, w nim też nauczano w wielu szkołach, wydawano prasę, nadawano programy radiowe i telewizyjne. Panowała swoista schizofrenia językowa. Jednocześnie istniała tolerancja dla innych języków, nie było przeszkód w nauczaniu po polsku, rumuńsku, tatarsku etc.

Od 2006 r., po kilku latach sporów, weszła w życie na Ukrainie Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, uchwalona przez Radę Europy 5 listopada 1992 r. [Марусик 2014]. Miało to nieoczekiwane konsekwencje. Kilka obwodowych i miejskich rad w obwodach donieckim, ługańskim, charkowskim, a także w Sewastopolu postanowiło, powołując się na Europejską Kartę, nadać rosyjskiemu status języka regionalnego. Władze państwowe w postaci prokuratur odpowiednich regionów oprotestowały te decyzje, argumentując, że mechanizm nadawania statusu języków regionalnych będzie określony ustawą, której jeszcze nie uchwalono. W ten sposób wprowadzenie Europejskiej Karty w życie było blokowane. Ale powstał problem: czy niewykonanie przez państwo (parlament) obowiązku (w tym przypadku przyjęcia ustawy) stanowi uzasadnioną przyczynę pozbawienia obywateli praw, których realizacja jest tym uwarunkowana? W konsekwencji wspomniane decyzje miejscowych rad formalnie nie obowiązywały, ale w rzeczywistości były realizowane.

Konflikt zaostrzył się podczas kampanii wyborów prezydenckich 2004 r. i Pomarańczowej Rewolucji. Wśród polityków rozgorzały intensywne debaty w sprawie ustawodawstwa językowego. Do parlamentu wniesiono liczne projekty ustaw, miały zastąpić ustawę z 1989 r. Ich autorami były zarówno te ugrupowania, które zwyciężyły w wyborach w 2004 i dążyły do przyspieszenia starań o ukrainizację, choćby przymusową, jak i ich przeciwnicy, którzy domagali się ochrony języków mniejszości narodowych (i którzy wkrótce uzyskali większość w wyborach parlamentarnych w 2006). Ci ostatni w szczególności proponowali, by wprowadzić do ustawodawstwa obok pojęcia języka państwowego pojęcie języka oficjalnego i nadać ten status rosyjskiemu. Rozłam wśród rządzących sił politycznych oraz niejednoznaczny stosunek do tych problemów w społeczeństwie (sondaże socjologiczne wskazywały, że zwolenników i przeciwników wspomnianego statusu języka rosyjskiego w społeczeństwie była w przybliżeniu równa liczba) – na tym etapie faktycznie zablokowały rozwiązanie problemu udoskonalenia ustawodawstwa językowego.

W tym czasie wśród polityków aktywnie dyskutowano ideę utworzenia pełnomocnego organu dla problemów polityki językowej, który miałby koordynować działania w tej sferze. W lutym 2008 r. prezydent Wiktor Juszczenko zalecił Ministerstwu Kultury i Turystyki przygotowanie projektu postanowienia Gabinetu Ministrów o utworzeniu Departamentu Polityki Językowej[15]. Jednak nie zrealizowano tego do dziś.

Tak więc rozwiązanie zasadniczych problemów dalszego doskonalenia ustawodawstwa językowego zostało w tym czasie zablokowane. Zmieniło się to po

[15] Указ Президента України «Про деякі питання розвитку державної мовної політики» від 20 лютого 2008 р., № 146/2008, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/146/2008 [dostęp: 3.06.2016].

wyborze na prezydenta Ukrainy w roku 2010 lidera Partii Regionów Wiktora Janukowycza i ukształtowaniu się w Radzie Najwyższej większości z frakcją tej partii na czele oraz objęciem przez jej przedstawicieli funkcji kierowniczych w większości kluczowych lokalnych organów władzy. Partia ta w znacznej mierze reprezentowała interesy wielkiego kapitału wschodnich i południowych regionów Ukrainy, a w swym programie deklarowała nieodzowność nadania rosyjskiemu statusu drugiego języka państwowego. Nie miała jednak w parlamencie konstytucyjnej większości, aby wnieść odpowiednie zmiany do Konstytucji. Jej postulatom sprzeciwiała się silna opozycja, a w społeczeństwie problemy te rodziły duże różnice opinii. Także w samej Partii Regionów stanowisko było niejednoznaczne – wprowadzeniu drugiego języka państwowego sprzeciwiali się przedstawiciele zachodnich i wielu centralnych obwodów.

6. Nowa ustawa językowa

W lipcu 2012 r. Rada Najwyższa przyjęła ustawę o zasadach państwowej polityki językowej[16] [Космеда 2014: 131-133], która zastąpiła ustawę z 1989 r. i odzwierciedlała sprzeczności istniejące na ukraińskiej scenie politycznej. Jej przyjęcie wywołało duże emocje. Wielu intelektualistów apelowało do prezydenta, by jej nie podpisywał, grupa opozycjonistów podjęła głodówkę. Mimo to ustawa została podpisana. Lecz z jej realizacją były problemy.

Podstawowe zasady regulowania porządku językowego nie zmieniły się w porównaniu z ustawą z 1989 r. Nowa ustawa deklarowała, że język ukraiński jest jednym z najważniejszych czynników odrębności narodu ukraińskiego i gwarancją jego narodowo-państwowej suwerenności. Zapewniała także swobodny rozwój i równoprawność wszystkich języków narodowych.

Status ukraińskiego nie zmienił się, pozostał jedynym językiem państwowym. Wzmocniono nawet jego rangę. Używanie go miało być obowiązkowe w organach władzy państwowej i w biznesie, instytucjach i organizacjach, w przedsiębiorstwach, w państwowych placówkach oświaty, nauki, kultury, w sferze łączności oraz informatyki. Wszechstronny rozwój języka ukraińskiego uznano za jeden z fundamentów państwowej polityki językowej. Jako państwowy miał być obowiązkowo stosowany na całym terytorium, w szczególności przy realizowaniu zadań władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, w notariacie oraz w siłach zbrojnych, w porozumieniach międzypaństwowych, w nauczaniu.

[16] Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р., № 5029-VI, ВВР 2013, № 23, poz. 218.

W porównaniu z ustawą z 1989 r. postanowienia znacząco udoskonalono. Twórcy ustawy bardziej niż w poprzednich aktach prawnych oparli się na doświadczeniach zagranicznych. Rozszerzono listę międzynarodowych dokumentów, do których się odwoływano. W szczególności wyraźne było pragnienie inicjatorów ustawy oparcia się na Europejskiej Karcie Języków Regionalnych lub Mniejszościowych. Wszystko to, zdaniem autorów, było powiązane, z tym, że odpowiednie międzynarodowe i europejskie dokumenty opierały się na liberalnych zasadach polityki językowej, co było na rękę zwolennikom zwiększenia roli języka rosyjskiego i języków innych mniejszości narodowych. W ustawie wyraźnie określono, że w razie sprzeczności między międzynarodowymi umowami Ukrainy a jej własnymi ustawami stosowane będą te normy, które są bardziej korzystne dla realizacji praw człowieka.

Określoną jeszcze w 1989 r. zasadę wolnego wyboru języka komunikacji awansowano do rangi zasady językowego samookreślenia. Każdy miał prawo swobodnego wyboru języka, jaki uważa za ojczysty, i wyboru języka kontaktów społecznych, a także uznania się za dwujęzycznego lub wielojęzycznego i dokonywania zmian tych identyfikacji. Każdy, niezależnie od pochodzenia etnicznego, miał prawo swobodnie wykorzystywać dowolny język w życiu społecznym i prywatnym. Określono, że polityka państwa opiera się na przyznaniu i wszechstronnym rozwoju „prawa językowego samookreślenia i językowych identyfikacji każdego człowieka".

Głównym rysem ustawy z 2012 r., budzącym najwięcej sporów, była instytucjonalizacja regionalnych porządków językowych i wskazanie mechanizmów ich zaprowadzenia (w ustawie z 1989 ten problem był zasygnalizowany tylko w formie deklaratywnej, podobnie jak prawo wprowadzenia takiej instytucjonalizacji, ale nie określono żadnego mechanizmu).

Zastrzeżono, że obowiązku używania języka ukraińskiego czy sprzyjania jego wykorzystywaniu nie należy interpretować jako zaprzeczenia lub ograniczenia prawa do wykorzystywania języków regionalnych lub języków mniejszości na terenach ich występowania. W tym kontekście zaakcentowano podobieństwo do Europejskiej Karty. Tymczasem ta ostatnia, przeciwnie, deklaruje, że wykorzystywanie języków regionalnych lub mniejszościowych nie powinno szkodzić szerzeniu języka państwowego czy socjalizacji przedstawicieli mniejszości w społeczeństwo narodowe.

Określono katalog języków, do których ochrony będą stosowane założenia Europejskiej Karty. Były to: rosyjski, białoruski, bułgarski, ormiański, gagauski, jidysz, krymskotatarski, mołdawski, niemiecki, nowogrecki, polski, romski, rumuński, słowacki, węgierski, rusiński, karaimski, krymczacki. Działania ochronne mogą być zastosowane, jeśli liczebność osób – użytkowników języka regionalnego, żyjących na obszarze, na jakim jest on używany, stanowi 10% lub więcej ludności. Decyzją miejscowej rady w niektórych przypadkach takie środki mogą być zastosowane także do języków mniejszych grup.

Przewidziany ustawą mechanizm wprowadzania regionalnego języka przewidywał konieczność zgromadzenia podpisów ponad 10% osób żyjących na danym obszarze. Miejscowa rada zobowiązana była przyjąć odpowiednią decyzję w ciągu 30 dni od otrzymania list z podpisami. Co do sposobu organizowania grup inicjatywnych i składania list z podpisami ustawa odwołuje się do przepisów dotyczących referendum. Ale problem w tym, że w tym czasie ustawa o referendum lokalnym jeszcze nie była przyjęta.

Zgodnie z ustawą akty organów władzy państwowej – centralnych, lokalnych i samorządowych – formułuje się w języku państwowym i oficjalnie publikuje się w języku państwowym oraz w językach regionalnych albo językach mniejszości. Państwo gwarantuje interesantom organów władzy państwowej i samorządu lokalnego usługi w języku państwowym, a na obszarze występowania języków regionalnych – także w tych językach. Zapewnienie tego będzie uwzględniane przy doborze kadr urzędniczych. Zaznaczono, że państwo sprzyja wydawaniu i rozpowszechnianiu utworów audio i audiowizualnych oraz publikacji drukowanych nie tylko w języku państwowym, ale i w językach regionalnych albo językach mniejszości. Zakresy ogólnopaństwowego, regionalnego i lokalnego używania języka państwowego, języków regionalnych albo języków mniejszości mają odpowiadać liczebności poszczególnych grup.

Zgodnie z ustawą języki regionalne albo języki mniejszości mają zastosowanie i nauczane są w państwowych i komunalnych instytucjach dydaktycznych. Swobodny wybór języka nauczania jest niezbywalnym prawem obywateli w powiązaniu z obowiązkowym nauczaniem języka państwowego w zakresie niezbędnym do integracji ze społeczeństwem ukraińskim. Potrzeby obywateli dotyczące języka nauczania określa się na podstawie deklaracji składanych przez uczniów (w przypadku niepełnoletnich – przez rodziców czy opiekunów) lub studentów. Będą tworzone klasy lub grupy, w których nauczanie realizowane będzie w innym języku niż w danej instytucji dydaktycznej w ogólności, pod warunkiem odpowiedniej liczby takich deklaracji, a także będą powstawać niewielkie zakłady dydaktyczne. Państwo zapewni przygotowanie odpowiednich kadr pedagogicznych. Przewidziano możliwość tłumaczenia tekstów, zewnętrznego, niezależnego oceniania w zakresie języków regionalnych albo języków mniejszości na życzenie zainteresowanych osób.

7. Konsekwencje Euromajdanu

Konflikt na przełomie lat 2013 i 2014, zwany Euromajdanem, gdy ponad 100 osób zginęło w walce o demokrację i zbliżenie z Unią Europejską (nazwano ich Niebiańską Sotnią), spowodował wybuch patriotyzmu na nieznaną wcześniej skalę.

Nieoczekiwanym efektem tego było przyjęcie w 23 lutego 2014 r. przez parlament Ukrainy ustawy anulującej dotychczasowe przepisy językowe. Główną rolę odegrali w tym radykalni nacjonaliści, deputowani z frakcji Ogólnoukraińskiego Zjednoczenia „Swoboda”[17]. Inne partie poparły projekt. Powstała niejasna sytuacja, można było obawiać się, że rosyjski zostanie wykluczony z użytku publicznego i nauczania w szkołach. Sam fakt błyskawicznego unieważnienia ustawy z 2012 r., bez jakichkolwiek konsultacji, stał się akcją symboliczną, którą przyjęto negatywnie. Dla mieszkańców południa i wschodu oraz wielu obywateli w innych regionach oznaczało to, że nowa władza nie zamierza konsultować ze społeczeństwem ważnych problemów państwa, a zwłaszcza polityki regionalnej, że zmierza do siłowego wypierania wartości różnych grup społecznych. Pokazało to, że przy określaniu zasad rządzenia państwem, formułowaniu ideologii nowej władzy inicjatywa należy do radykalnych nacjonalistów. Tę wiodącą pozycję zachowali też obecnie, nawet mimo tego, że w wyborach parlamentarnych w roku 2014 „Swoboda” nie przekroczyła progu wyborczego i nie zdołała sformować frakcji parlamentarnej w Radzie Najwyższej. Jej przedstawiciele zachowali jednak kierownicze stanowiska w wielu instytucjach, które w dużej mierze kształtują oblicze ideologiczne dzisiejszego państwa ukraińskiego.

Najbardziej stanowczą postawę zajmują ukraińscy narodowi radykałowie. Reprezentują ich przede wszystkim ugrupowania „Swoboda”, „Prawy Sektor” oraz formacje paramilitarne utworzone przez te partie i niektóre inne uzbrojone grupy, zwłaszcza te, które jednocześnie deklarują zamiar brania aktywnego udziału w życiu społeczno-politycznym. Reprezentanci tych sił są najgorętszymi zwolennikami radykalnej ukrainizacji (nawet ci spośród nich, którzy, jak np. „azowcy”, często są rosyjskojęzyczni – to jeszcze jeden dowód na to, że na Ukrainie tożsamość językowa i orientacja polityczna często nie idą w parze, język jest symbolem politycznym, a nie tylko zjawiskiem komunikacyjnym) i lekceważą prawa nieukraińskich grup językowych [Тягнибок грозит… 2014].

Rosyjskojęzyczne media zaczęły straszyć możliwością prześladowań, co nieopatrznie potwierdzili niektórzy parlamentarzyści postulujący przymusową ukrainizację. Pełniący obowiązki prezydenta Ołeksandr Turczynow zawetował ustawę, która nie weszła w życie, ale nieszczęście już się stało. W wielu miejscowościach na wschodzie kraju władzę zdobyli separatyści, którzy przestali uznawać władzę Kijowa. Przygotowywali się do tego od czasu Euromajdanu, a niezręczna ustawa językowa dała im do ręki argument dla pozyskania poparcia społecznego. Proklamowali własne „republiki ludowe”, doniecką (7 kwietnia) i ługańską (28 kwietnia), na części terenu odpowiednich obwodów – mieszkańcy poparli ich, przestraszeni

[17] Partia ta uzyskała w wyborach w 2012 r. 10,4% głosów, co dało jej 37 mandatów na ogółem 450 posłów.

możliwością prześladowań językowych. Władze w Kijowie, zamiast wyjaśnić nieporozumienie, ogłosiły, że są oni terrorystami i proklamowały „operację antyterrorystyczną", która zamieniła się w wojnę, z obu stron prowadzoną dość nieudolnie, ale z prawdziwymi ofiarami. Trwa do dziś, głównie z tego powodu, że separatystom znacznej pomocy udziela Rosja. Początkowo zresztą postawa liderów tych „republik" była niejasna – głosili, że ich celem jest umocnienie państwa, w którym mieszkańcy nie czuliby się ludźmi „drugiego sortu", z niewłaściwym językiem albo historią, lecz pełnowartościowymi obywatelami [Царев назвал… 2014]. Żądali, by „rząd usłyszał głos Donbasu" [Шустер зачитал… 2014]. Początkowo haseł separatystycznych w ogóle nie wysuwano, żądano jedynie federalizacji i drugiego języka państwowego. Potem jednak coraz bardziej dystansowano się od Ukrainy.

Po nałożeniu weta na ustawę z lutego 2014 r. wśród polityków rozpoczęła się dyskusja o przygotowaniu nowej ustawy językowej. Rada Najwyższa utworzyła w tym celu specjalną grupę, której przewodniczył znany literat Wołodymyr Jaworiwśkyj. W marcu 2014 r. obiecał przygotowanie projektu w ciągu miesiąca, lecz do dziś tego nie zrobiono.

Problemy językowe Ukrainy wyszły poza ramy sporów o dominację między ukraińskim i rosyjskim, stały się aspektem politycznego sporu użytkowników tych języków. Hasło obrony jednego z nich oznaczało zarazem określone poglądy na historię Ukrainy, sposób traktowania jej współczesności i spojrzenia w przyszłość. Język stał się hasłem dla przeciwstawnych projektów politycznych.

8. Specyfika Donbasu

W obwodzie donieckim Ukraińcy, według spisu z roku 2001, stanowili 56,9% ludności, w ługańskim – 58%. Ale specyfika Donbasu polega na jego „radzieckiej" mentalności. Zdaniem licznych fachowców „naród radziecki" nie był ideologiczną metaforą – choć w czasach radzieckich my sami tak sądziliśmy – lecz obiektywną realnością, która zaczynała się kształtować w wielkich miastach i centrach przemysłowych. Wykorzenienie ludzi ze swej małej ojczyzny, urbanistyczne warunki istnienia i wielonarodowy skład społeczeństwa, znaczny odsetek mieszanych rodzin, zwłaszcza ukraińsko-rosyjsko-białoruskich – wszystko to doprowadziło do nowego typu identyfikacji „człowieka radzieckiego".

Ważnym czynnikiem formowania kolektywnej identyfikacji Donbasu była korporacyjna konsolidacja pracowników przedsiębiorstw przemysłowych, zwłaszcza górników. Okres niepodległości mieszkańcom regionu kojarzy się przede wszystkim ze zrujnowaniem dotychczasowego sposobu życia. Donieck, jak wiele innych zubożałych ośrodków przemysłowych w świecie, stał się stolicą przestępczości [Plokhy

2015: 19]. Wielu członków tutejszych elit wywodziło się ze świata przestępczego. Ukrainizacja na tym tle mogła mieszkańców regionu tylko irytować, skoro język ukraiński i nową wersję historii, sprzeczną z wcześniej im znaną, proponowano im zamiast rozkwitu ekonomicznego, którego spodziewali się, wiążąc go z niepodległością Ukrainy.

Według badań socjologów w 2013 r. 59% mieszkańców wschodnich obwodów uważało się za etnicznych Ukraińców, przy czym posługuje się językiem ukraińskim 14%, a 42% uważa go za język ojczysty! [Кривицька 2015: 137]. Tak więc język ojczysty i język komunikacji dla części mieszkańców regionu to różne sprawy. Mogli swobodnie wybierać rosyjski jako język komunikacji, a przy tym zachować sympatię dla ukraińskiego jako podstawy konsolidacji narodowej. Ukraiński zachował dla nich symboliczny potencjał. Jak pisze Ołena Krywycka, język ojczysty jest markerem kompromisowym pomiędzy przynależnością etniczną, na który kładą nacisk zwolennicy wzmocnienia roli ukraińskiego, a językiem użytkowanym praktycznie w codziennych kontaktach, co akcentują zwolennicy dwujęzyczności [Кривицька 2015: 204-205]. Analogiczne tendencje obecne są na południu kraju – tam podobne wskaźniki stanowiły 52%, 11% i 48%. Natomiast na zachodniej Ukrainie wskaźniki przynależności etnicznej, języka komunikacji i deklarowanego jako ojczysty są ściśle skorelowane – 89%, 91% i 91% [Кривицька 2015: 137].

Zdaniem autorów kryzysowe wydarzenia w Donbasie oraz odejście Krymu były powiązane przede wszystkim z negatywnym nastawieniem ludności wobec władz w Kijowie. W kwietniu 2014 r. legitymizację władzy prezydenta i premiera Ukrainy uznawało ok. 16-18% mieszkańców regionów donieckiego i ługańskiego [Мнения и взгляды… 2014]. Politycy, którzy objęli ster władzy w Kijowie, negatywnie odnieśli się do tych wartości, które cenią mieszkańcy wschodu państwa. Ruch protestu w Donbasie od 2014 r. był protestem przeciw kijowskiej władzy. „Chociaż polaryzacja językowa jest stałym źródłem napięć w społeczeństwie ukraińskim i potwierdza mity o «rozłamie», ten rozłam dokonuje się wcale nie z powodu języka" [Шемшученко 2008: 381]. Język nie stanowi podstawowej przyczyny skonfliktowania, a w konsekwencji separatyzmu na wschodzie Ukrainy. Ale problem językowy był *implicite* zawarty wśród przyczyn wybuchu separatyzmu, stał się symbolicznym wyrazem sprzeczności. Obrona języka rosyjskiego była obecna w działalności donieckich i ługańskich separatystów jako symbol protestu przeciw ekonomicznej, socjalnej i kulturowej oficjalnej polityce Kijowa, jako symbol obrony tożsamości regionalnej.

Taka tendencja, zdaniem wielu badaczy, jest niebezpieczna dla Ukrainy. W szczególności Krywycka wskazuje, że „absolutyzacja kwestii Ukraińcy a wszyscy inni «obcy» to niebezpieczny katalizator nacjonalistycznych mitów, które mogą rozchwiać stosunki międzyetniczne. Ukraińscy radykałowie powinni uświadomić sobie,

że retoryka odrodzenia nacjonalizmu: «budujmy ukraińską Ukrainę!» może wielokrotnie wzmocnić ryzyko destabilizacji i polaryzacji społeczeństwa" [Кривицька 2015: 100-101].

Język rosyjski stał się ważnym elementem polityki samozwańczych „republik", sposobem konsolidowania ich mieszkańców. Towarzyszy temu polityka historyczna gloryfikująca rosyjską i radziecką przeszłość. Oficjalnym językiem urzędowym stał się tu rosyjski. Ale sytuacja ukraińskiego nie jest beznadziejna. W szkołach, przede wszystkim początkowych, jest nauczany, naucza się także ukraińskiej literatury. Ocena działań kierownictwa separatystycznych „republik" w kwestii językowej będzie zależała od tego, czy ich kierownictwa unikną pokusy represji wobec języka ukraińskiego.

Kwestia językowa nie była fundamentalną przyczyną formowania się separatyzmu i narodzin konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy, ale jej roli nie można też nie doceniać. Sprzeczności językowe nie były powiązane ze sporami etnicznymi. Język był symbolem. W stanowisku grup społecznych wobec problemów języka ukraińskiego, rosyjskiego czy innych przejawiały się relacje pomiędzy tymi grupami, w szczególności w związku z ekonomicznymi, a głównie socjalnymi problemami rozwoju państwa. Tę rolę czynnika językowego i związanych z tym sprzeczności aktywnie stymulowały różne elity polityczne. Wykorzystywały go dla konsolidowania swoich potencjalnych zwolenników. Zwłaszcza kierownictwo ruchu separatystycznego dzięki aktualizowaniu symbolicznej roli polityki językowej starało się przeciwstawić siebie oficjalnemu rządowi w Kijowie.

Umiejętnie wykorzystywali to geopolityczni przeciwnicy Kijowa, zwłaszcza Rosja. Nie wiemy, w jakim stopniu wydarzenia były inspirowane przez Rosję, na pewno były dla niej wygodne. Zwolennicy teorii spiskowych mogliby wręcz podejrzewać, że ukraińscy politycy prawicowi, na pozór antyrosyjscy, swoimi działaniami, próbami anulowania ustawy językowej, ułatwiali realizację zamiarów wschodniego sąsiada. Niewątpliwie reżim Władimira Putina finansuje dziś i wspiera różne ruchy skrajnie prawicowe w Europie i na świecie, bo dzięki nim może destabilizować Unię Europejską i inne regiony. Jakkolwiek było, kwestia językowa w znacznym stopniu zdestabilizowała państwo, choć na pewno nie była jedyną przyczyną wewnętrznych napięć. Wciąż daleko jest (artykuł powstał w czerwcu 2016 r.) do rozwiązania wywołanych w ten sposób konfliktów.

9. Zakończenie

Stanowiska sił politycznych Ukrainy wobec sposobów rozwiązania problemów językowych jeszcze się do dziś ostatecznie nie ukształtowały. Znacznie osłabły siły opowiadające się za wariantem umiarkowanym, uwzględniającym interesy różnych

grup. Aktywizują się zwolennicy stanowisk radykalnych. W warunkach konfliktu z Rosją i wybuchu patriotyzmu radykalne poglądy wobec kwestii językowych uzyskują poparcie znacznej części centrum sceny politycznej.

Przeszkodą na drodze realizacji radykalnego scenariusza jest ogólne umiarkowanie myślenia obywatelskiego, przywiązanie do ukształtowanej historycznie zasady dwujęzyczności. Oprócz tego realizacji radykalnych scenariuszy przeszkadza niezdolność państwa do realizacji konkretnych działań, zwłaszcza w zakresie finansowym, dla wspierania języka państwowego. W tych warunkach prawdopodobne jest dalsze istnienie podziałów w kwestii językowej, a nawet narastanie konfliktów w tym zakresie.

Literatura

Antoszewski A., Kolodii A., Kowalczyk K. (red.), 2010, *Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty. Трансформація в Польщі і в Україні. Вибрані аспекти*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut.

http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul1/select_5/?botton=cens_db&box=5.1W&k_t=00&p=75&rz=1_1&rz_b=2_1%20%20%20 &n [dostęp: 3.06.2016]

Konstytucja Ukrainy, 1999, E. Toczek (wstęp i tłum.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

Kordas J., 2016, Nacjonalizm OUN-UPA i polityka historyczna w relacjach polsko-ukraińskich, w: A. Małkiewicz, A. Opalińska (red.), *Stosunki międzykulturowe. Strategie bezpieczeństwa i komunikacji we współczesnym świecie*, t. 1, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Kulińska L., Partacz Cz., 2015, *Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich na Polakach w latach 1939-1945. Ludobójstwo niepotępione*, Warszawa: Bellona.

Motyka G., 2011, *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła". Konflikt polsko-ukraiński 1943-1947*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Plokhy S., 2015, *Ostatnie imperium. Historia upadku Związku Sowieckiego*, Ł. Witczak (tłum.), Kraków: Znak.

Woźniczka Z., Rzeź wołyńska w dokumentach i publicystyce Polskiego Państwa Podziemnego i rządu RP na uchodźstwie, 2015, w: E. Żurawska, J. Sperka (red.), *W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 roku*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 69-88.

Биков О.М., 2001, *Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні*, Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.

Введений в дію Постановою Верховної Ради від 28 жовтня 1989 р., № 8313-11, ВВР УРСР 1989, Додаток до № 45, poz. 632.

Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р., № 1771-XII, ВВР 1991, № 53, poz. 799.

Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р., № 5029-VI, ВВР 2013, № 23, poz. 218.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., № 280/97-ВР, ВВР 1997, № 24, poz. 170.

Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 р., № 8312-11, ВВР УРСР 1989, Додаток до № 45, poz. 631.

Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р., № 2494-XII, ВВР 1992, № 36, poz. 529.

Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин» від 9 грудня 1997 р., № 703/97-ВР, ВВР 1998, № 14, poz. 56.

Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 27 жовтня 1989 р., № 8303-XI, ВВР УРСР 1989, № 45, poz. 624.

Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [dostęp: 3.06.2016].

Конституція України, ВВР 1996, № 30, poz. 141.

Космеда Т., 2014, Русский язык в современной Украине: статус и особенности функционирования с учетом диахронно-синхронного среза, *Studia Rossica Posnaniensia*, z. XXXIX: 125-133.

Кривицька О.В., 2015, *Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України*, Київ: НАН України.

Кульчицкий С.В. (ред.), 2002, *Політичний террор і терроризм в Україні XIX-XX ст. Історичні нариси*, Київ: НАН України.

Марусик Т., 2014, *Європейська хартія регіональних мов або поділяй і владарюй*, www.novamova.com.ua/tpl/9.html [dostęp: 3.06.2016].

Мнения и взгляды жителей Юго-востока Украины: апрель 2014: опитування Київського міжнародного інституту соціології, 18.04.2014, http://zn.ua/UKRAINE/mneniya-i-vzglyady-zhiteley-yugo-vostoka-ukrainy-aprel-2014-143598_.html [dostęp: 3.06.2016].

Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 р., № 1427-XII, ВВР 1991, № 38, poz. 502.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004-2010 роки» від 2 жовтня 2003 р., № 1546, http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1546-2003-%D0%BF [dostęp: 3.06.2016].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови» від 8 вересня 1997 р., № 998, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998-97-%D0%BF [dostęp: 3.06.2016].

Постанова Ради Міністрів Української РСР «Про Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року» від 12 лютого 1991 р., № 41 (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1272 від 17.10.1996, Розпорядженням КМ № 728 від 15.11.1996), http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/41%D1%80--91-%D0%BF [dostęp: 3.06.2016].

Тягнибок грозит не допустить официального статуса для русского языка, Агентство «Кореспондент», 6.08.2014, http://korrespondent.net/ukraine/politics/3402040-tiahnybok-hrozyt-ne-dopustyt-ofytsyalnoho-statusa-dlia-russkoho-yazyka [dostęp: 3.06.2016].

Указ Президента України «Про деякі питання розвитку державної мовної політики» від 20 лютого 2008 р., № 146/2008, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/146/2008 [dostęp: 3.06.2016].

Царев назвал условия для налаживания диалога между властью и народом, 17.04.2014, Агентство «Росбизнесконсалтинг-Украина», www.rbc.ua/rus/news/politics/tsarev-nazval-usloviya-dlya-nalazhivaniya-dialoga-mezhdu-vlastyu-17042014185100 [dostęp: 3.06.2016].

Шемшученко Ю.С., 2008, Законодавство про мови в Україні. Хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна система, w: Ю.С. Шемшученко, В.П. Горбатенко, *Мовна ситуація в Україні. Між конфліктом і консенсусом*, Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 157-173.

Шустер зачитал требования сепаратистов, которые захватили Донецкую ОГА, 19.04.2014, Агентство УНІАН, www.unian.net/politics/909704-shuster-zachital-trebovaniya-separatistov-kotoryie-zahvatili-donetskuyu-oga.html [dostęp: 3.06.2016].

The Language Policy of Ukraine

Summary. Efforts at increasing the usage of the mother tongue among the Ukrainians have been sluggish in producing results and a sizeable proportion of the generations educated in the Soviet era still cannot speak or write in the Ukrainian language. Relevant regulations were lenient and vague. At the social or political level, the ukrainization process was implemented gradually and with caution. The foundations of language policy were not laid until the 1990s and the beginning of the 21st century, and the policy was consistent with the standards adopted in most liberal democracies. At the same time, however, there were no mechanisms in place to protect the rights of specific linguistic groups, either in respect of the attempted ukrainization of the society or in terms of support for the languages of national minorities. There was therefore a real danger that the policies could be easily undercut in case of an attitude change in the society or a political upheaval. Guarantees of equal rights given to linguistic groups have actually reinforced the supremacy of the Russian language. The fumbling moves made by the Ukrainian post-Euromajdan government raised fears of coercive ukrainization. These concerns were soon effectively exploited by Kiev's geopolitical opponents, such as, in the first place, Russia. Although the issue was not in itself of major importance, it became a turning point for the conflict arising in Eastern Ukraine.

Keywords: language policy, national minorities, nationalism, separatism